

לפי חוק הרשויות המקומיות (סידורים לנכים), התשמ"ח-1988 (להלן - חוק סידורים לנכים), ליד כל צומת שבו רשאים הולכי רגל לחצות את הכביש, ובכל מעבר חצייה מסומן - יהיו המדרכה, אי-התנועה ואבני השפה מונמכים באופן המאפשר לנכה בכיסא גלגלים לרדת מהם ולעלות עליהם בנוחות, ובשיפוע שלא יעלה על 10%. החוק, שנכנס לתוקף ב-1988, קובע כי במדרכה, באי-תנועה ובאבני שפה שהיו קיימים במועד כניסתו לתוקף, ייעשו הנמכות בתוך חמש שנים מאותו מועד, ובלבד שייעשו בהזדמנות הראשונה, בעת תיקונה או שיפוצה של מדרכה קיימת. עוד נקבע בו, שמדי שנה בשנה ייעשו הנמכות ב-20% לפחות מהמדרכות הקיימות, אגב מתן עדיפות למעברים שבקרבת בניינים ציבוריים. מהאמור לעיל עולה שהרשויות המקומיות היו צריכות לסיים את ביצוע ההנמכות בכל תחומיהן עד סוף שנת 1993. בחוק גם נקבע, כי שר הפנים, הממונה על ביצוע החוק, רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו²⁰.

ביוני 1996 פורסם חוזר מנכ"ל משרד הפנים לרשויות המקומיות בנוגע להנמכת מדרכות. בחוזר צוין, כי במדרכות רבות בארץ טרם נעשו הנמכות במקומות הדרושים, אף שעל פי חוק סידורים לנכים הרשויות המקומיות כבר היו צריכות להשלים את ביצוען. בחוזר נקבע, כי על הרשויות לבדוק את המדרכות שבתחומיהן ולהכין תכנית עבודה לביצוע מסודר ועקבי של ההנמכות.

נמצא, כי עד מועד כתיבת דוח זה, סוף שנת 2001, לא יושמו הוראות חוק סידורים לנכים במלואן ברשויות המקומיות. יתר על כן, יש רשויות שלא עשו סקר על מצב המדרכות, הדרוש כדי לקבוע תכנית עבודה להנמכתן.

עוד נמצא, כי שר הפנים לא השתמש בסמכות שהקנה לו חוק סידורים לנכים, ולא התקין תקנות שיבטיחו את ביצועו של החוק. מן הראוי היה להתקין תקנות כדי להסדיר את המפרט הטכני וההנדסי שעל פיו יש לבצע את החוק, ולקבוע אמצעים לפיקוח על ביצועו.

בחוק סידורים לנכים נקבע השיפוע שבין המדרכה לבין הכביש אך לא נקבע מהו הגובה המרבי של סף המדרכה המותר. בהעדר תקנות המגדירות את הגובה המרבי של המדרכה לאחר ההנמכה, הסף במדרכות רבות שהונמכו עדיין גבוה מדי ואינו מאפשר לנכים לעלות עליהן או לרדת מהן ללא סיוע.

נגישות פיזית בבניינים ובמקומות ציבוריים

במהלך שנת 2001 אסף משרד מבקר המדינה נתונים, ובדק סידורי נגישות בכמה בניינים ומקומות ציבוריים:

משרדי ממשלה

1. **משרד האוצר - נציבות מס הכנסה:** בשנים 1999 ו-2000 בדקה נציבות מס הכנסה את נושא השירות לציבור הניתן במשרדה, ובין היתר נבדקה הנגישות לאנשים בעלי מוגבלות בתשעה משרדי שומה. בדיקת הנציבות העלתה ליקויים בנגישות בחמישה מתשעת המשרדים האלה. עד מועד סיום הביקורת, אוגוסט 2001, תוקנו הליקויים רק בשני משרדים.

20 בעניין נסיעה בכיסא גלגלים על הכביש, ראו בפרק "מכשירי שיקום וניידות".

2. **המשרד לקליטת עלייה:** מנהלת האגף לשיפור השירות במשרד מסרה למשרד מבקר המדינה, כי בשמונה לשכות וסניפים של המשרד "קיימת בעיית נגישות פיזית לנכים". בתשובתו מספטמבר 2001 למשרד מבקר המדינה הודיע המשרד, כי שניים מהסניפים עברו למבנים חדשים הנגישים לבעלי מוגבלות.

בדיקה שעשה משרד מבקר המדינה בשמונה לשכות וסניפים אחרים העלתה, כי יש בעיות נגישות בשניים מהם, וכי בשבעה מהם תאי השירותים אינם מתאימים לנכים.

3. **משרד השיכון וחברות השיכון:** שלושה מבין עשרה בניינים ששוכנים בהם סניפי משרד השיכון אינם נגישים לבעלי מוגבלות; 16 מבין 39 סניפי חברת עמידר ו-10 מבין 13 סניפי חברת עמיגור אינם נגישים; גם סניפיהן של חברות שיכון אחרות ושל האגודה לתרבות הדיוור מחוץ הצפון אינם נגישים. מתשובת המשרד עולה שרוב הבניינים האמורים נבנו לפני שנת 1972.

4. **משרד התחבורה - נגישות למשרדי רשות הרישוי:** (א) מאחר שבמשרדי רשות הרישוי ניתן שירות לציבור הרחב, הם מוגדרים בתקנות התכנון "בניין ציבורי ב", שלפחות קומה אחת בו צריכה להיות נגישה לאנשים בעלי מוגבלות.

הועלה, שבמשרדי רשות הרישוי בחולון נמצא המשרד שבו מונפקים תגי החניה לנכים בקומה ב' של הבניין, ובבניין אין מעלית. עקב כך קשה לנכים להגיע למשרד, ולמי שנזקק לכיסא גלגלים אין כלל אפשרות להגיע אליו. עוד העלתה הבדיקה, כי במשרד הרישוי בשדרות רוקח בתל אביב אין כלל סידורי נגישות לנכים. בתשובתו הודיע המשרד כי הוא מטפל בפתחת דלפק למתן שירותים לנכים בקומה א' של בניין רשות הרישוי בחולון.

(ב) במסגרת ביקורת שעשה משרד ראש הממשלה - אגף בכיר לביקורת המדינה וביקורת פנימית בנושא "בחינת רמת השירות לציבור", נעשו ביקורות במשרדי ממשלה כדי לבדוק את התאמתם לנכים. הבדיקה במשרדי רשות הרישוי העלתה כלהלן:

תקופת הביקורת	מקום המשרד	המצב
31.5.99 - 1.6.98	טבריה	אין שירותים לנכים
31.12.99 - 1.6.99	כביש חיפה-עכו	אין שירותים לנכים
28.5.00 - 1.1.00	קריית מלאכי	אין גישה לנכים

בתשובתו למשרד מבקר המדינה הודיע משרד התחבורה, כי יפעל לכך שבמהלך 2002 יותקנו במשרדיו סידורי נגישות לנכים.

מוסדות בריאות

בתקנות התכנון נמנים בתי חולים ומרפאות ציבוריות עם הבניינים המוגדרים "בניין ציבורי א", כלומר בניינים שיש להתקין בהם סידורים מיוחדים לנכים בכל הקומות ובדרכי הגישה אליהם.

מרפאות רבות של קופות החולים שוכנות בבניינים שלא נועדו מלכתחילה לשמש מרפאות. כדי לשנות את ייעודם של בניינים כאלה, נדרש היתר מהוועדה המקומית לתכנון ולבנייה, ועל הוועדה להתנות את מתן ההיתר בהתקנת סידורי נגישות לנכים בבניין.

1. משרד מבקר המדינה בדק את התאמתן של 15 מרפאות להוראות תקנות התכנון. נבדקו מרפאות של שירותי בריאות כללית (להלן - קופת חולים כללית), קופת חולים לאומית, קופת חולים

מאוחדת ומכבי שירותי בריאות (להלן - קופת חולים מכבי) הפועלות בשכונות גילה, הר נוף ופסגת זאב בירושלים.

הבדיקה העלתה, שאף לא אחת מהמרפאות שנבדקו, ובכללן מרפאה שנבנתה על פי היתר בנייה שניתן לאחר 1.4.72 ונועדה מלכתחילה לשמש מרפאה, מותאמת לאנשים בעלי מוגבלות. במרפאות לא הותקנו בתי שימוש מיוחדים לנכים, ובכולן, חוץ מאחת, לא היו מקומות חניה מיוחדים לנכים בקרבת הכניסה. כמו כן היו בהן מפגעים שאינם מאפשרים נגישות לנכים, כגון מפתן גבוה מדי בדלת הכניסה, כבש משופע מדי בכניסה, דלת כניסה הנפתחת כלפי פנים, מדרגות פנימיות ואף קומה נוספת בלי כבש או מעלית, ודלתות ומעברים צרים מדי שאינם מאפשרים מעבר של כיסא גלגלים. להלן דוגמאות:

(א) המרפאה של קופת חולים לאומית בשכונת פסגת זאב בירושלים: המרפאה פועלת משנת 1996 במקום שלא נועד מלכתחילה לשמש מרפאה, והיא שוכנת במפלס אחד. הביקורת העלתה, שדלת הכניסה מהרחוב למרפאה נפתחת כלפי פנים, ולא כלפי חוץ כנדרש בתקנות התכנון; וגובה המפתן שלה הוא 8 ס"מ, במקום 2 ס"מ לכל היותר כנדרש בתקנות התכנון (ראו תמונה 1).

תמונה 1 - דלת הכניסה למרפאה של קופת חולים לאומית בשכונת פסגת זאב בירושלים

למרפאה זו כניסה שנייה, שהיתה יכולה לאפשר גישה נוחה לנכים ממגרש החניה של הבניין שהיא שוכנת בו, אך לפנייה יש מדרגה שגובהה 22 ס"מ (ראו תמונה 2).

תמונה 2 - דלת הכניסה האחורית למרפאה של קופת חולים לאומית בשכונת פסגת זאב בירושלים

(ב) המרפאה של קופת חולים מאוחדת בשכונת גילה בירושלים:
 המרפאה פועלת משנת 1989 בבניין שלא נבנה מלכתחילה כמרפאה, ויש בה שלושה מפלסים. הביקורת העלתה, שחדרי הרופאים הכלליים ורופאי המשפחה, חדרי האחיות, חדר הפסיכיאטר וחדר הדיאטנית נמצאים בקומה העליונה, ומתוך המרפאה אפשר להגיע לקומה זו רק דרך חדר מדרגות פנימי. אמנם יש גישה חיצונית ללא מדרגות לקומה, אבל היא חסומה בשער ברזל סגור ונעול; הגישה לחדר מנהל המרפאה ולבתי השימוש שבקומת הכניסה מחייבת עלייה של שלוש מדרגות, ולא הותקן במקום כבש כדי לאפשר מעבר לכיסא גלגלים.

(ג) המרפאה של קופת חולים מכבי בשכונת הר נוף בירושלים:
 המרפאה פועלת משנת 1998, באגף נפרד של בניין שלא נועד מלכתחילה לשמש מרפאה, ואף שיש בה שתי קומות, אין בה מעלית. עוד נמצא, ששיפוע הכבש המוביל לשער המרפאה גדול מהמתר (1:10); למרפאה יש גם כניסה אחורית, המובילה לקומה העליונה, אך הגישה לכניסה זו מחייבת עלייה של שבע מדרגות חיצוניות (ראו תמונה 3).

תמונה 3 - הכניסה לקומה העליונה של מרפאת קופת חולים מכבי בשכונה הר נוף בירושלים

(ד) **מרפאה של קופת חולים כללית בשכונת פסגת זאב בירושלים:** המרפאה פועלת משנת 1994 בבניין שלא נועד מלכתחילה לשמש מרפאה, ויש בה שלושה מפלסים בגבהים שונים. במפלס האמצעי, שהוא מפלס הכניסה, פועלים משרדי המרפאה ובית המרקחת, ויתר השירותים הרפואיים ניתנים בשני המפלסים האחרים. הביקורת העלתה, שכל השירותים הרפואיים והפרה-רפואיים של המרפאה (רופאי משפחה, קרדיולוג, דיאטנית ואחיות) ניתנים בקומה התחתונה, והגישה היחידה אליה היא דרך חדר מדרגות פנימי; הגישה היחידה למעבדה במרפאה זו מחייבת לרדת שש מדרגות, ולא הותקן במקום כבש, כנדרש בתקנות התכנון, או מעלון²¹.

2. משרד מבקר המדינה ריכז תלונות על העדר סידורי נגישות שהגישו גופים שונים להגנת זכויות אנשים בעלי מוגבלות נגד מרפאות, בתי חולים ומרכזים רפואיים ממשלתיים, עירוניים-ממשלתיים, ושל קופות החולים לאומית וכללית. לדוגמה: בבניין האשפוז שבמרכז הרפואי ע"ש ספיר (מאיר) בכפר סבא אין בתי שימוש לנכים; במרכז הרפואי רמב"ם בחיפה אין טלפונים מונמכים בבניין הראשי ובמרפאה האורתופדית; ובמרכז הרפואי רבין - קמפוס בילינסון בפתח תקווה שיפוע הגישה לחדר המיון גדול מהמותר.

מתשובותיהן של הנהלות בתי החולים ושל קופות החולים למשרד מבקר המדינה בעניין התלונות עולה, כי בעיות רבות - הנוגעות, בין היתר, לבתי שימוש ולמעליות - נשארו ללא פתרון. לדעתן, בעיקר מסיבות אלה: מהבחינה הטכנית-הנדסית לא תמיד אפשר לעשות שינויים במבנים שהוקמו לפני עשרות שנים; בשכונות מגורים אין בניינים המתאימים לשמש מרפאות; בעלים פרטיים של בניין שהושכר לשמש מרפאה לא תמיד מסכימים שיעשו שינויים פיזיים בבניין.

21 מתקן המיועד להרמה או הורדה אנכית של נכה בכיסא גלגלים או בלעדיו. בנסיבות מסוימות, וכשאינן כל אפשרות להתקין מעלית, נבדקת האפשרות להתקין מעלון.

לדעת משרד מבקר המדינה, על המוסדות הרפואיים להקפיד לשכן את מרפאותיהם רק במבנים שיש בהם סידורי נגישות לנכים, ובמבנים שכורים שבעליהם מסכימים להתקנת סידורי הנגישות הנדרשים בהם.

3. בחודשים יוני-אוקטובר 2001 פנה משרד מבקר המדינה אל ההנהלות של כל קופות החולים ושל 32 מרכזים רפואיים ובתי חולים כלליים, פסיכיאטריים וגריאטריים (ממשלתיים, עירוניים-ממשלתיים ושל קופת חולים כללית) וביקש מהן להודיע לו אם עשו בעבר סקרים לבדיקת הנגישות של נכים למוסדותיהן.

שמונה בתי חולים ענו למשרד מבקר המדינה, כי בעקבות פנייתו הם עשו סקר נגישות במוסדותיהם, וצירפו למכתבי התשובה את תוצאות הסקרים. בית חולים אחד ענה, כי הוא מתכוון לעשות סקר כזה בעתיד, ובית חולים אחר ענה, כי עשה בעבר סקר נגישות, וצירף לתשובתו את תוצאותיו. חלק מהסקרים הצביעו על העדר סידורי נגישות נאותים לנכים. מתשובותיהם של יתר המרכזים הרפואיים ובתי החולים - 22 במספר - ניתן להבין שהם לא עשו סקר נגישות.

קופת חולים מאוחדת הודיעה למשרד מבקר המדינה בנובמבר 2001, כי בעקבות הביקורת היא עשתה "מפקד מקיף", שבו נבדקה הנגישות של נכים למתקניה; באותו חודש הודיעה קופת חולים לאומית למשרד מבקר המדינה, כי "בשנת העבודה הבאה ... [ייעשה] סקר ארצי של נגישות" לנכים. קופת חולים כללית השיבה באותו חודש, כי היא עשתה מיפוי של המרפאות שיש בהן סידורי נגישות לנכים, ותוצאות המיפוי הובאו לידיעת המבוטחים באמצעות ספרי השירות של כל מחוז. בעקבות ההתכתבות עם משרד מבקר המדינה, פנתה קופת חולים כללית לאדריכלים העובדים אתה "בהנחיה מפורשת ליישם את הסידורים המיוחדים לנכים על פי החוק". קופת חולים מכבי ענתה בנובמבר 2001, שהמרפאה שבשכונת פסגת זאב אמורה לעבור ברבעון השני של 2002 לבניין חדש שמתאים לנכים, ושהמרפאות בשכונות גילה וחר נוף יועברו במידת האפשר למקומות אחרים שיש בהם נגישות לנכים.

4. הביקורת העלתה בעיות נוספות בתחום הנגישות בנושאים שאין בהם נורמות מחייבות, וראוי לתת עליהם את הדעת: ברבים ממוסדות הבריאות אין שלטים המתאימים לכבדי ראייה, ואין התאמה של המעליות לשימושם של עיוורים; נותני השירותים לקהל לא קיבלו הדרכה כיצד לתקשר עם בעלי ליקויי שמיעה; במרפאות ובמחלקות למתן שירותים בתחום בריאות ה אשה אין כיסאות גניקולוגיים, מכשירי ממוגרפיה ומכשירי אולטרה-סאונד המתאימים גם לבדיקת נשים בעלות מוגבלות פיזית; במרפאות ובמחלקות אין, בדרך כלל, מיטות מתכווננות המתאימות גם לבעלי מוגבלות פיזית; ודלפקי שירות רבים במודיעין, במרפאות, בבתי המרקחת ובמחלקות גבוהים מדי למי שיושב בכיסא גלגלים.

בתי ספר ומוסדות להשכלה גבוהה

1. בתי ספר

בתקנות התכנון מוגדר בית ספר "בניין ציבורי ב". מכאן, שבבתי ספר שנבנו לפי היתר בנייה שניתן לאחר 1.4.72 צריכים להיות סידורי הנגישות הקבועים בתקנות בקומה אחת לפחות ובדרכי הגישה אליה. בבג"ץ בוצר נקבע, בין היתר, כי צריך להתקין בבית הספר סידורים שיאפשרו לתלמיד להשתמש הן ב"פונקציות" בית הספר (כיתות, ספרייה, חדרי מעבדה, וכו'), והן בבתי השימוש לנכים שבו, גם כאשר אין הם מרוכזים כולם באותה קומה. לדברי המינהל לפיתוח מערכת החינוך

(להלן - המינהל לפיתוח), בעקבות פסק הדין אין הוא חותם מאז שנת 1996 על תכניות אדריכליות, ואינו מתיר בניית בתי ספר שלא הוסדרו בהם "הנגישות והשירותים". לפי הנחיות המינהל לפיתוח, יש לדאוג ל"נגישות לרוב המבנים, לכל הקומות ולרוב החצרות בבתי הספר". המינהל גם מחייב את הרשות המקומית לבנות פיר למעלית במוסד, אך אינו מממן את קניית המעלית.

משרד החינוך חילק לצרכיו את בתי הספר במדינה בהתאם לאופן פעולתו בעניינם. להלן בטבלה התפלגות בתי הספר במדינה על פי שנת הקמתם ועל פי מועדי הטלת החובות לפי חוק התכנון ותקנות התכנון ולפי הנחיות משרד החינוך בנוגע לסידורי נגישות²².

מספר בתי הספר	החובות הנוגעות לסידורי נגישות	שנת ההקמה*
1,286	אין חובה להתקין סידורי נגישות	עד 1972
1,258	חובה להתקין סידורי נגישות בהתאם לתקנות התכנון	1972-1995
728	הנחיית משרד החינוך לבדוק סידורי נגישות בתכניות בעקבות בג"ץ בוצר	מ-1996
3,272		סה"כ

* בנוגע ל-228 בתי ספר אין נתונים על שנת ההקמה.

בתי ספר שהוקמו לאחר שנת 1996: לפי חוק לימוד חובה, התש"ט-1949, חלה על משרד החינוך ועל הרשות המקומית אחריות משותפת לדאוג ל"קיום מוסדות חינוך" לכלל הילדים והנערים שבתחום כל רשות ורשות. בבדיקה נמצא, כי משרד החינוך אינו בודק את ביצוע הבנייה, ולכן אין הוא יודע אם אכן בבתי הספר שנבנו לאחר שנת 1996 הוסדרה נגישות כנדרש.

בדיקה שעשה משרד מבקר המדינה בשני בתי ספר חדשים בקריית מלאכי שמשרד החינוך אישר בשנת 1998 את התכניות האדריכליות לבנייתם, העלתה כי המשרד לא הקפיד שבתכניות יוסדר נושא הנגישות על פי הנחיותיו. בבדיקה הועלו הממצאים האלה: 1. בניגוד למתחייב ממדיניות המשרד, אין בהם הכנה למעליות. 2. באחד מבתי הספר, בניגוד למתחייב מתקנות התכנון, הותקן רק בית שימוש אחד לנכים, ובקומה הראשונה, שבה נמצאות כיתות לימוד, הוסדרה גישה נוחה רק בשנת 2001, כשהחלה ללמוד שם תלמידה בעלת מוגבלות. יצוין, שבקומה היחידה שעד אז היתה לנכים גישה נוחה אליה, אין כיתות לימוד. 3. בבית הספר האחר שיפוע הכבש המוביל לכניסה גדול מן המותר לפי תקנות התכנון.

בנובמבר 2001 השיב משרד החינוך למשרד מבקר המדינה, כי המדינה מקצה משאבים לרשות המקומית לבניית בתי ספר, ולפי הוראות חוק התכנון הרשות המקומית היא האחראית לתכנון, לבנות ולתחזק את מוסדות החינוך וכן לבצע את תכניות הבנייה. עוד הסביר משרד החינוך בתשובתו, כי אכן בתכניות האדריכליות שהרשות המקומית המציאה לבדיקתו לא הוסדר עניין הנגישות, כאמור לעיל, וכי משנת 1999 מוטל על האדריכל היועץ למינהל הפיתוח לציין בכתב בחוות דעתו המקצועית על התכנית האדריכלית אם הוסדר בה עניין הנגישות לאנשים בעלי מוגבלות.

22 המקור לנתונים: מכתב מ-6.6.01 ששלח הסמנכ"ל ומנהל המינהל לפיתוח במשרד אל שרת החינוך.

לדעת משרד מבקר המדינה, מן הראוי שמשרד החינוך לא יסתפק במתן אישור לתכניות האדריכליות, אלא ידרוש מהרשויות המקומיות האחראיות לבנייה אישור שהבנייה נעשתה לפי התכניות.

בתי ספר שהוקמו לפני שנת 1996 : לפי נתוני משרד החינוך, כ-40% מבתי הספר במדינה נבנו לפי היתר בנייה שניתן לפני שנת 1972; בבתי ספר אלה אין חובה חוקית להתקין סידורי נגישות, ושר הפנים לא הורה להתקין בהם סידורים כאלה מכוח סמכותו על פי חוק התכנון. כ-40% מבתי הספר במדינה נבנו בין השנים 1972-1996, ולכן לפי חוק התכנון ותקנות התכנון אמורים להיות בהם סידורי נגישות.

נמצא, כי עד מועד סיום הביקורת (אוקטובר 2001) לא סקר משרד החינוך את כל בתי הספר במדינה; אין בידיו כל מידע על סידורי הנגישות בהם ואליהם, וממילא אין הוא יודע באילו בתי ספר המצב קשה יותר ומצריך טיפול מהיר ויסודי. משרד החינוך השיב כי בכוונתו "לבצע סקר מקיף ויסודי שיבחן את מצב הנגישות בכל מבני החינוך".

משנת 1999 מממן משרד החינוך התקנת סידורי נגישות בבתי ספר שנבנו אחרי שנת 1972 והמבקשים ממנו סיוע. בתי ספר אלה זכאים לסיוע במימון קניית מעלון או זחליל²³, בניית כבש או כל אמצעי הנדסי מתאים אחר. באותה שנה זימן משרד החינוך את נציגי הרשויות המקומיות ליום עיון בנושא האמור, ובו הובהר למשתתפים כי משרד החינוך מבקש לתת פתרון לבעיית הנגישות בבתי ספר שבהם לומדים או מלמדים בעלי מוגבלות. באותו זמן הסכים המוסד לביטוח לאומי (להלן - המוסד) לסייע במימון התקנת סידורי נגישות במבני בתי ספר שהוקמו לפי היתר בנייה שניתן לפני שנת 1972 על סמך בקשות שיפנו אליו הרשויות המקומיות.

נמצא, כי עד מועד סיום הביקורת לא שלח משרד החינוך לרשויות המקומיות חוזר בדבר ההסדרים האמורים; הוא גם לא דאג להודיע לבתי הספר על הסיוע שהוא והמוסד מוכנים לתת כדי להתקין סידורי נגישות בבתי ספר. משרד החינוך השיב למשרד מבקר המדינה, כי "בכוונת מינהל הפיתוח לפרסם בחוזר מנכ"ל את הנהלים וההסדרים לפיהם הוא פועל, מתוך כוונה ליידע את הנוגעים בדבר על הסיוע הכספי שהוא מוכן לתת לצורך פתרון סידורי נגישות לתלמידים בעלי מוגבלות".

לפי נתוני משרד החינוך, בשנת 2000 אושרו 11 בקשות לסיוע בסך של 699,000 ש"ח, ואילו הסכום ששולם עד 11.9.01 הוא כ-484,000 ש"ח בלבד. בשנת 2001 - עד 11.9.01 - אישר משרד החינוך 9 בקשות בסך 530,000 ש"ח, והסכום ששולם עד המועד האמור הוא 34,000 ש"ח.

מהביקורת עולה, כי פרט לתגובות על פניות של הרשויות המקומיות בעניין האמור, לא החליט משרד החינוך ולא התייעץ עם הרשויות כיצד לפעול כדי להבטיח שבכל בתי הספר שנבנו לפי היתר בנייה שניתן מ-1.4.72 עד שנת 1996 יהיו סידורי נגישות כמתחייב מתקנות התכנון.

משרד החינוך אינו מקציב כספים להתקנת סידורי נגישות בבתי ספר אלא אם כן הרשות המקומית פונה אליו. אין לו תכנית אב לסידורי נגישות בכל בתי הספר במדינה, ואף אין הוא יוזם בדיקה ראשונית כדי לוודא שהסיוע שהוא נותן פותר את כל בעיות הנגישות של התלמידים בעלי המוגבלות.

משרד מבקר המדינה בדק שבעה מבתי הספר שמשרד החינוך התחייב בשנים 2000 ו-2001 לסייע להם בעניין הנגישות ומצא, כי יש חיסרון תפקודי בפתרון הנפוץ ביותר שניתן לבעיית הנגישות, שהוא זחליל, מכיוון שמדובר במתקן שהשימוש בו מצריך סיוע של מלווה צמוד, והדבר עלול להנציח את תלותו של התלמיד בסיוע של אדם נוסף. אף לא באחד מבתי הספר שנבדקו היו כל הסידורים הנדרשים לפי תקנות התכנון. בתשובותיהן מנוכמבר ומדצמבר 2001 מסרו הרשויות המקומיות הנוגעות בדבר למשרד מבקר המדינה, כי מקצת הליקויים יתוקנו בהקדם, מקצתם ייבדקו לאור הערות הביקורת, והטיפול בליקויים שנמצאו בשני בתי ספר שהם בבעלות פרטית יועבר לבעלים.

עוד עולה מן הביקורת, כי לעתים לא ניצלו הרשויות המקומיות תקציבים שמשרד החינוך אישר להן כדי להתקין סידורי נגישות בבתי ספר, ומשרד החינוך לא עקב אחר ביצוע הסידורים: בשני בתי ספר לא הותקנו עד מועד סיום הביקורת סידורי הנגישות הנדרשים, ובבית ספר אחד הותקנו הסידורים באיחור רב.

לדוגמה, בפברואר 2001 פנתה עיריית אור עקיבא בפעם הראשונה למשרד החינוך וביקשה לסייע לה בקניית מעלון לבית ספר בעיר, אף שכבר מספטמבר 2000 לומד בו תלמיד המשתמש בכיסא גלגלים, ואינו יכול להגיע בעצמו לחדר המחשבים ולספרייה. באותו בית ספר לא היו שירותים לנכים, ורק באפריל 2001 ביקשה העירייה סיוע כדי להתקין בו שירותי נכים. ביולי 2001 אושר הסיוע הנדרש, אך עד מועד סיום הביקורת לא נוצל התקציב - לא הותקנו בבית הספר לא מעלון ולא שירותים.

בנובמבר 2001 הודיעה עיריית אור עקיבא למשרד מבקר המדינה כי באוקטובר אותה שנה היא הזמינה מעלון, וכי "בימים אלה מגיש מהנדס העיר, מפרט טכני לביצוע שירותי נכים".

2. הטכניון

בתקנות התכנון מוגדר מוסד להשכלה גבוהה "בניין ציבורי א'". נמצא, כי במבנים חדשים שהקים הטכניון לפי היתרי בנייה שניתנו לאחר מארס 1972 לא הותקנו כל סידורי הנגישות הנדרשים בתקנות התכנון לגבי בניין ציבורי א'. לדוגמה, במבנה שהיתר הבנייה שלו ניתן ב-1981 התקינו פיר למעלית, אך לא התקינו את המעלית עצמה.

כמו כן נמצא, כי הטכניון הוסיף אגפים וקומות למבנים שהוקמו בו לפי היתרי בנייה שניתנו עד מארס 1972, אך לא ניצל הזדמנות זו כדי להתקין בהם סידורי נגישות כנדרש בתקנות התכנון. יצוין, שהוועדה המקומית רשאית להתנות מתן היתר לבניית תוספת בבניין ציבורי קיים בהתקנת סידורי נגישות, אולם בפועל היא לא הפעילה סמכות זו.

בעקבות פנייה של איש סגל בכיר בטכניון, שעקב נכותו נאלץ לעבור יום יום מסלול מכשולים מביך ומתסכל, החליטה הנהלת הטכניון להכין סקר בנושא סידורי נגישות מיוחדים לנכים בקריית הטכניון. הסקר נעשה בשנת 1987. בסקר הומלץ לשלב אמצעים פיזיים עם אמצעים ארגוניים, ונאמר בו שבמסגרת האמצעים הארגוניים יש לקיים מאגר מידע עדכני על עובדים וסטודנטים נכים, שירוכז בידי גוף אחד, וגוף זה גם ישמש לנכים כתובת להגשת בקשות, תלונות והצעות ייעול.

בשנת 1989 החליט הטכניון לכלול בתכנית האב שלו את סידורי הנגישות שהוצעו בסקר. ואולם במועד תום הביקורת, אוגוסט 2001 (כ-12 שנה לאחר מכן) עדיין לא היה פתרון מלא לבעיות הנגישות שהועלו בסקר.

בתשובת הטכניון מאוקטובר 2001 נאמר, כי יש "לציין את הבעייתיות המיוחדת של הטכניון בנושא זה לאור הטופוגרפיה המיוחדת של הקמפוס הנמצא במורד תלול. בשנים האחרונות נעשה מאמץ גדול מאוד בנושא סידורי הנגישות הפיזית". כמו כן נאמר בתשובה כי 51 בניינים ששטחם הכולל כ-168,000 מ"ר, כ-50% מהשטח הבנוי בקריית הטכניון, נבנו לפני כניסתן של תקנות התכנון לתוקף, ו-41 בניינים ששטחם הכולל כ-186,000 מ"ר נבנו לאחר מכן. הטכניון ציין "שלמרות הקבוע בתקנות לא התנו מוסדות התכנון עד כה מתן היתר בנייה בתכנון ובביצוע סידורי נגישות בבניינים", וכי "בפועל, ב-1996 הוא החל להקפיד על תכנון בניינים חדשים בהתאם לתקנות"; וכן כי "הטכניון בונה רק בעזרת תרומות". בעניין זה יצוין, כי כל עוד מדובר בחובה חוקית, אין מקום לתלות את יישומה בקבלתן או אי-קבלתן של תרומות.

בתשובה למשרד מבקר המדינה שהתקבלה מעיריית חיפה בינואר 2002 נאמר, בין השאר, כי מוסדות התכנון בעירייה מייחסים לנושא חשיבות רבה. בתשובה צוין, כי "התייחסות זו אף התחזקה מאמצע שנות ה-90 ומשנת 1996 הותנה אישור היתר הבנייה ... באישור יועץ הנגישות של עיריית חיפה ... אשר נשכר לטובת נושא זה. קיימת סבירות שמבנים שתוכננו לפני התאריך הנ"ל לא נבדקו מהיבט של הנגשת אנשים בעלי מוגבלות".

בביקורת שנעשתה בטכניון באוגוסט 2001 נמצא, כי ב-35 בניינים, מהם 14 שנבנו לפי היתרי בנייה שניתנו לפני מארס 1972 ולא נוספו להם אגפים וקומות אחרי אותו מועד, עדיין חסרים סידורי נגישות, כמפורט להלן:

ב-11 מ-35 הבניינים חסרו שלטים המכוונים נכים אל הסידורים המיוחדים שהותקנו עבורם. התקנת שלטים כאלה איננה בגדר חובה חוקית, אולם היא מתבקשת מן הצורך לאפשר לבעלי מוגבלות נגישות לבניין ולשירותים שניתנים בו. בעשרה בניינים, בכללם שניים שקיבלו היתרי בנייה אחרי מארס 1972, טרם הותקנה מעלית תקנית; במספר זה לא נכללו בניינים שיש בהם מעלית כנדרש בחוק אך לדעת הטכניון יש צורך להתקין בהם מעליות נוספות כדי להקל את הנגישות בהם; בשבעה בניינים, בהם שניים שהוקמו לפי היתרי בנייה שניתנו אחרי מארס 1972, טרם הותקנו שירותים מיוחדים לנכים; בשבעה בניינים, בהם שניים שהוקמו לפי היתרי בנייה שניתנו אחרי אותו מועד, טרם הותקנו סידורי נגישות בכניסה או טרם הותקנו כבשים (רמפות) כנדרש או מעלונים (במספר זה לא נכללו בניינים שיש בהם כניסה אחת נגישה אך לדעת הטכניון יש צורך להתקין בהם סידורי נגישות בכניסות נוספות). נוסף על כך לא הותקנו בכמה בניינים סידורי נגישות לאולמות הרצאה, ובכמה בניינים גם חסרים באולמות אלה עזרים לסטודנטים בעלי ליקויי ראייה או ליקויי שמיעה. התקנת עזרים אלה איננה בגדר חובה חוקית, אולם בלעדיהם יתקשו סטודנטים אלה ללמוד.

בתשובת הטכניון נמסר, כי ב-15 מ-35 הבניינים האמורים תושלם התקנת סידורי הנגישות - בעיקר השילוט - עד סוף 2001, ובשלושה בניינים אחרים סידורי הנגישות הם בתכנון מתקדם או כבר בביצוע, אם כי מועד השלמתם יהיה מאוחר יותר; וכי להשלמת סידורי הנגישות בשאר הבניינים עדיין אין מקורות כספיים ולוח זמנים לביצוע.

עוד נמצא, שהטכניון עדיין לא טיפל בנושאים נוספים שנדרשו ברוח שלו ממאי 2001.

לדוגמה: הוצאת חוברת מידע על נגישות הבניינים לאנשים בעלי מוגבלויות המפרטת את סידורי הנגישות בקריית הטכניון, וכן נקיטת אמצעים ארגוניים שיאפשרו לבעלי מוגבלות כניסה חופשית לכל מקומות החניה בקריה וקביעת סידורי כניסה לאורחים נכים.

בית הספר לרפואה של הטכניון נמצא בבניין רב-קומות שנבנה מחוץ לקריית הטכניון, בשכונת בת גלים. הבניין נבנה לפי היתר בנייה מ-1975; ב-2001 הושלמה בו תוספת של שלוש קומות, וכיום יש בו 14 קומות. בסיוור במקום ביוני 2001, שהשתתפו בו נציג משרד מבקר המדינה ונציגי הטכניון הנוגעים בדבר, נמצא כי בבניין אין שירותים מיוחדים לנכים; השיפוע בכבש שהותקן בין שני מפלסים של אולמות בבניין גדול מן המותר על פי התקנות; לאורך הכבשים שבבניין אין מאחזי יד; אין גישה לנכים בכיסאות גלגלים למפלס משרדי העוזר למנהל ולמוזכירות שלידם; ואין סידורי נגישות בשום כניסה בבניין.

עוד העלתה הביקורת, שכמה בניינים בטכניון המשמשים בעיקר את עובדיו, כמו מרכז המחשבים המינהלי, אינם נגישים לאנשים בעלי מוגבלות. לדעת משרד מבקר המדינה, על הטכניון לסייע גם לבעלי מוגבלות המועסקים בו, ולהתאים את סביבת העבודה לעובדים אלה.

3. אוניברסיטת בר אילן

באוניברסיטה יש 50 מבנים שנבנו בשנים 1962-1999. בחלק מהמבנים, ובהם כאלה שאמורים לשרת את כלל הסטודנטים וחברי הסגל, אין סידורי נגישות כלל או שהסידורים בהם אינם נאותים. לדוגמה, בבניין הספרייה המרכזית חמישה מפלסים, אולם יש נגישות באמצעות מעלון לשני מפלסים בלבד; בבניין של שלוש קומות שבו יושב דיקן הסטודנטים יש נגישות רק לקומה הראשונה. שני בניינים אלה אמנם נבנו לפני שנת 1972, וההוראות בדבר סידורי הנגישות אינן חלות עליהם, אך מאחר שהם מבנים מרכזיים, ראוי שהאוניברסיטה תתקין בהם סידורי נגישות נאותים. בשנים האחרונות הוגשו להנהלת האוניברסיטה עשרות תלונות שעניינן בעיות נגישות בקמפוס. את התלונות שלחו סטודנטים, אנשי סגל אקדמי, אנשי סגל מינהלי וגופים ציבוריים המטפלים בנכים.

למרות התלונות הרבות, לא קיימה האוניברסיטה עד מועד סיום הביקורת דיון יסודי בנושא האמור. האוניברסיטה גם לא עשתה סקר מקיף על סידורי הנגישות בקמפוס, ובכלל זה חניית, מעליות, כבשים (רמפות), מעברים, מעקות ושירותים לנכים, ולכן אין היא יכולה לדעת אילו סידורים חסרים ומה עלותם. מן הראוי שהאוניברסיטה תעשה סקר מקיף על הנגישות בקמפוס ותכין על פיו תכנית שבה ייקבעו סדרי עדיפויות ולוחות זמנים לביצוע.

הביקורת העלתה, שהאוניברסיטה הקצתה לנכים רק 36 (1.6%) מבין 2,233 מקומות החנייה בקמפוס, אף שלפי תקנות התכנון היה עליה להקצות לנכים 5% ממקומות החנייה. ב-33 מהמבנים בקמפוס אין תאי שירותים מיוחדים לנכים אף כי 15 מהם נבנו לפי היתר שניתן לאחר 1.4.72. ב-17 מבנים יש תאי שירותים מיוחדים לנכים, אולם ברובם יש תא אחד בלבד, במקום שניים כנדרש. ב-18 בניינים של שתי קומות ויותר לא הותקנה מעלית; 8 מהם נבנו לפי היתר שניתן לאחר 1.4.72. יצוין שחלק מהתלונות על בעיות נגישות שהוגשו לאוניברסיטה הן על מעליות ישנות שאינן תקינות.

לסטודנטים בעלי מוגבלות דרוש, בין היתר, מידע על דרכי הגישה לבניינים, לכיתות, לשירותי נכים ולמשרדי המינהל. נמצא, שהאוניברסיטה לא פרסמה מידע על כל אלה.

מוסדות סטטוטוריים ואחרים

1. המוסד לביטוח לאומי

למוסד לביטוח לאומי (להלן - המוסד) משרד ראשי בירושלים, 19 סניפים ראשיים, 27 סניפי משנה ו-30 אשנבים ברחבי הארץ. מנתוני המוסד²⁴ עולה כי בשנת 2000 קיבלו ממנו קצבאות נכות כללית, קצבאות נכות מפגיעה בעבודה וקצבאות נפגעי פעולות איבה (להלן - קצבאות) כ-172,320 נכים. 19,000 נכים קיבלו קצבת ניידות, ומחציתם קיבלו קצבה זו נוסף על קצבה אחרת.

בנובמבר 2000, פנה מנהל אגף לוגיסטיקה לעמותת "נגישות לישראל" לביצוע סקר לבנייני המוסד. בסקר נבדק באיזו מידה סניפי המוסד ברחבי הארץ ובניין המשרד הראשי בירושלים נגישים לנכים, ומסקנותיו הוגשו למנהל האגף בסוף אותה שנה. הסקר בא לתת מענה לפניות בעל-פה של גופים המייצגים מוגבלים, שטענו כי סניפי המוסד אינם מותאמים לנכים.

בסקר נבדקו 44 מבנים של 34 מהסניפים הראשיים ומסניפי המשנה של המוסד. במבוא לסקר צוין, כי הסקר נעשה על פי אמות המידה לנגישות המפורטות בחוק התכנון ובתקנות התכנון; בחוק הרשויות המקומיות (סידורים לנכים), התשמ"ח-1988; בחוק החניה לנכים, התשנ"ד-1999; ובתקן ישראלי 1918 - נגישות הסביבה הבנויה (להלן - התקן). בסקר נבדק אם בנייני המוסד עומדים בדרישות שנקבעו בתקנות התכנון לבניין ציבורי, שבו יש להתקין סידורים לנכים בקומה אחת לפחות. ואולם ההנחה היתה שבבניין שהשירותים לנכים ניתנים בו בכמה קומות, צריכות כל הקומות להיות נגישות לנכים, ולכן דרוש להתקין בו מעלית או מעלון.

ממצאי הסקר עולים ליקויי נגישות אלה:

(א) חניה לנכים: למרות האמור בתקנות, ב-13 (כ-30%) מהמבנים לא נמצא מקום חניה מסומן המיועד לנכים. ב-11 מבנים נמצא שרוחב מקום החניה אינו עומד בתקנים הנדרשים, ולכן נכה אינו יכול להוריד מרכבו מעלון או כיסא גלגלים. ב-15 מבנים יש מקום חניה לנכים, אך אין כבש המאפשר להם לעלות ממנו למדרכה או שהכבש אינו תקני.

בשלושה מבנים חניה חסומה במכולת אשפה, או כלי רכב חוסמים את הכניסה אליה, או חונים בה כלי רכב שאינם של נכים. לדוגמה, באחד המבנים של סניף ירושלים - מבנה של חמש קומות, שנותרים בו שירותים ל-12,063 מקבלי קצבאות נכות, בהם 1,224 מקבלי קצבת ניידות²⁵ - יש בחצר הפנימית חמישה מקומות חניה השמורים לנכים, אך מהסקר עולה כי הם משמשים את עובדי הסניף.

(ב) גישה לבניין: נמצא, כי 18 מבנים אינם נגישים לנכים בכיסא גלגלים משום שאין כבש לצד המדרגות או משום ששיפוע הכבש אינו תקני. ב-12 מבנים חסרים מעקים, מסעדים או בתי אחיזה (להלן - מאחזי יד) לצדי הכבשים והמדרגות המובילות אל הסניף, אף שהדבר נדרש בתקנות.

(ג) תנועה בין קומות הבניין: בשישה מבנים שניתן בהם שירות לציבור ביותר מקומה אחת, אין מעלית או מעלון המאפשרים תנועה בין קומות הסניף. בשבעה מבנים נמצאו ליקויים במעליות, ובשבעה נמצאו ליקויים במאחזי היד שלצדי הכבשים והמדרגות המשמשים למעבר בין הקומות (העדר מאחזי יד, מאחזים קצרים מן הדרוש או מאחזים שאינם צבועים בצבע בולט שעשוי להקל על בעלי ליקויי ראייה).

24 הנתונים נלקחו מהתקציב התפעולי לשנת 2000.
25 הנתונים על מספר מקבלי הקצבאות בערים בארץ נלקחו מסקר תקופתי מס' 167 - מקבלי גמלאות לפי יישוב, 1998-1999.

(ד) תנועה אופקית בתוך הבניין: בעשרה מבנים נמצא שפתחי החדרים קטנים מהנדרש בתקן ואינם מאפשרים תנועה חופשית לנכה בכיסא גלגלים. בעשרה מבנים סף הכניסה לחדרים אינו צבוע בצבע כולט, ובשלושה מבנים נמצאו מכשולים המקשים על מעבר חופשי במסדרונות.

(ה) שלטים: בכל המבנים שנבדקו השלטים בהם נמצא, כי גודל הכיתוב בשלטי החדרים קטן מן הנדרש בתקן, והדבר עלול להקשות על בעלי ליקויי ראייה למצוא את החדר שניתן בו השירות הדרוש להם.

(ו) שירותי נכים: בשבעה מבנים לא נמצאו שירותים מיוחדים לנכים. במבנה אחד בלבד נמצאו שירותי נכים בכל הקומות, המתאימים לנכים ומאובזרים כראוי. ביתר המבנים חסרים אבזרים בתאי השירותים, ובאחדים מהם האבזרים הקיימים אינם נגישים. נמצאו תאי שירותים שרוחבם בין 95 ל-126 ס"מ, אף שלפי התקנות רוחב התא צריך להיות לפחות 140 ס"מ. עוד נמצא, כי רוחב המסדרון המוביל אל תא השירותים היה בין 80 ל-110 ס"מ, אף שהתקנות קובעות שרוחב המסדרון יהיה לפחות 150 ס"מ, כדי לאפשר תנועה חופשית לנכים בכיסאות גלגלים.

בסניף רמלה, במבנה המשמש תחנת ייעוץ לקשיש ומקום התייצבות לפני ועדות רפואיות, נמצא ששירותי הנכים משמשים מחסן ציוד.

(ז) אמצעי שירות: כ-40% (כ-91%) מהמבנים אמצעי השירות, כמו דלפק המודיעין והמתקן לשתית מים, אינם נמוכים דים ואינם נגישים, כנדרש בתקנים. עוד נמצא, שבמבנים שנסקרו לא הותקנה ערכת הגברה לכבדי שמיעה ובמעליות לא הותקנה מערכת כריזה להשמעת הכתוב בלוח האלקטרוני.

17 מהמבנים שנסקרו אוכלסו בידי המוסד לאחר שנת 1972, ואחדים מהם אף נבנו לאחר התאריך האמור, ואף על פי כן היו בהם ליקויים בתחומים שפורטו לעיל.

לדוגמה, במבנה חדש של שתי קומות בסניף שדרות, שנרכש בנובמבר 1999, לא נמצאה חניה לנכים, אף על פי שתקנות התכנון קובעות כי יש להקצות לנכים 5% ממקומות החניה; גובה הסף של דלת הכניסה הוא 5 ס"מ, אף שלפי התקנים סף הכניסה לא יהיה גבוה מ-2 ס"מ; עומק המעלית 95 ס"מ, לעומת 146 ס"מ כנדרש בתקנות, וגובה דלפק השירות הוא 110 ס"מ לעומת 90 ס"מ כנדרש בתקן.

חלק ניכר מלקוחות המוסד לביטוח לאומי הם אנשים בעלי מוגבלות, ואולם בסניפים רבים הגישה לנכים אינה נוחה וחסרים מתקנים ועוזרים הדרושים להם. תצוין במיוחד העובדה, שגם מבנים שנבנו לפי היתר בנייה שניתן לאחר 1.4.72 ולכן חובה להתקין בהם סידורים לנכים, אוכלסו בידי המוסד אף על פי שלא היו בהם הסידורים הנדרשים.

יישום המלצות הסקר

לאחר שקיבל האגף את ממצאי הסקר והמלצותיו, הוא ריכז את הממצאים, קבע סדר עדיפויות לתיקון הליקויים והמליץ להתקין את הסידורים שנקבעו בעדיפות א'. ההוצאה הדרושה להתקנת הסידורים שנקבעו בעדיפות א' - דהיינו הסידורים הדרושים בכלל הסניפים והסידורים המיוחדים הדרושים בכל סניף - נאמדה בכ-2.4 מיליון ש"ח. להתקנת מעליות בעשרה מבנים נקבעה עדיפות

ב', מאחר שבכוונת כמה מהסניפים שנכללו בעדיפות ב' להעתיק את משכנם בתוך כשנה, או משום שיש במבנים בעיות טכניות שאינן מאפשרות להתקין בהם מעלית. עלות ההתאמות בעדיפות ב' לא נכללה באומדני העלות של ביצוע ההמלצות, ולא הוגשה בקשה לתקצב אותן. מאחר שבסקר לא נכללו כל סניפי המוסד, סביר להניח שיידרשו הוצאות נוספות לתיקון הליקויים בסניפים שעדיין לא נבדקו.

מנתונים שמסר האגף למשרד מבקר המדינה עולה, כי ב-16 סניפים תוקנו חלק מהליקויים, מקצתם עוד לפני קבלת המלצות הסקר. הוסבר למשרד מבקר המדינה, שהכספים לתיקון הליקויים הועברו מתקציבו השוטף של האגף. עם זאת הועלה, כי בכל הסניפים האמורים נפתרו בעיות אחדות בלבד, ולא ניתן פתרון כולל לבעיית הנגישות בסניף.

לדוגמה, סניף אשדוד שוכן במבנה של שלוש קומות אך אין בו מעלית. הסניף אמנם מקיים קבלת קהל בקומת הכניסה, אולם הוא לא פתר כמה בעיות שמקצתן כמעט אינן כרוכות בהשקעה כספית: מכולת אשפה חוסמת את החניה לנכים; שירותי הנכים נעולים וצריך לפנות אל השומר כדי לקבל מפתח, אזורם לוקה בחסר, וחלק מהאבזורים הקיימים אינם נגישים; דלפק המודיעין גבוה מ-90 ס"מ, הגובה הנדרש בתקן, והמתקן לשתיית מים אינו נגיש לנכים.

תכנון ותקציב רב-שנתיים

באפריל 2001 הגיש האגף למנכ"ל המוסד ולמינהלת המוסד תכנית רב-שנתית להתקנת הסידורים לנכים שהומלץ עליהם בסקר, ובה פורטו הליקויים הדורשים תיקון והעלויות של תיקונם. להערכת האגף, התכנית תבוצע במהלך שתיים-שלוש שנים. במועד סיום הביקורת דנה מינהלת המוסד במסקנות הסקר, אולם לא הקצתה תקציב לתיקון הליקויים. לכן עדיין לא התארגן האגף לביצוע התכנית ולבקשת היתרי בנייה במקום שהדבר נדרש, ואף לא הכין מפרטים לביצוע העבודות.

בתשובותיו למשרד מבקר המדינה מיולי ומאוגוסט 2001 הודיע המוסד, כי "סקר הנגישות נשלח למנהלי הסניפים לצורך ידיעה על ביצוע תיקון ליקויים שביכולת הסניף לבצע ... כמו כן, תוגש בקשה לתקצוב ייעודי לצורך תיקון הליקויים לשנת 2002. תיקון הליקויים יתמשך על פני תקופה של 2-3 שנים, על פי תוכנית עבודה מאושרת", והוא ייעשה בד בבד עם אישור התקציב לשנת 2002; עם זאת, האגף החל לשפר את המעליות, בכלל זה מתן הודעה קולית ולחצנים בכתב ברייל, וזאת בהתאם למגבלות התקציב השוטף.

לדעת משרד מבקר המדינה, מן הראוי שהמוסד ישלים את סקר הנגישות בכל סניפיו, ייערך להתקנת סידורי נגישות הדרושים בסניפים שנמצאו בהם ליקויים בתחום הנגישות, ויקצה את התקציבים הדרושים, לפחות להתקנת הסידורים המחויבים מכוח החוק, כדי שלאנשים בעלי מוגבלויות שנזקקים לשירותיו תהיה גישה נוחה לסניפיו.

2. רשות השידור

בסקר שנעשה בנושא הנגישות לאנשים בעלי מוגבלות ב-15 מתקנים של רשות השידור, בכללם שבעה סניפים של אגף הגבייה, שהם בגדר בניינים ציבוריים, נמצא בין השאר, כי בשבעת הסניפים אין חניה מסודרת ומסומנת לנכים, ובכמה מהם אין תאי שירותים מיוחדים לנכים ואין נגישות לנכים.

3. צה"ל

משרד מבקר המדינה בדק את סידורי הנגישות בארבע לשכות גיוס: ירושלים, חיפה, באר שבע וטבריה. נמצא, כי אין בהן סידורי נגישות לנכים, כנדרש בתקנות התכנון, כגון מקומות חניה מסומנים לנכים, מדרכות ודלפקי קבלה מונמכים ושירותים מותאמים לנכים. בכל לשכות הגיוס האמורות יש צורך להשתמש במדרגות כדי להגיע לדלת הכניסה, ואין בהן מעלית. על קיר המבנה שבו שוכנת לשכת הגיוס בחיפה אמנם הוצב שלט המסמן שיש מעבר לנכים על מדרכה צרה בקצה מגרש החניה, אולם המדרכה אינה מונמכת, ונכה בכיסא גלגלים אינו יכול לעלות עליה ללא עזרה. ככלל, מפקדי לשכות הגיוס לא היו מודעים לצורך בסידורי נגישות לנכים. הם ציינו לפני צוות הביקורת, כי רק לעתים רחוקות באים נכים ללשכות, וכאשר הם באים הם מתקבלים מחוץ למבנה או בקומת הקרקע (בעת הצורך מסייעים להם אנשי הלשכה להגיע לקומה זו).

4. בתי המשפט

בשנת 1999 פנתה סטודנטית למשפטים הנזקקת לכיסא גלגלים למבקר המדינה בתלונה, ולפיה היא ביקשה להתמחות בבית משפט השלום בתל אביב אך בקשתה נדחתה; הובהר לה, כי היא מתאימה לעבודת ההתמחות, אך מאחר שאין נגישות לנכים ללשכות השופטים במקום, היא לא תוכל להתמחות בו.

בדיקת משרד מבקר המדינה העלתה, כי בכניסה ל-22 מ-103 האולמות של בתי המשפט המחוזיים והשלום הנמצאים בבניין של בתי המשפט בתל אביב יש מדרגות, ואין כבשים שיאפשרו לאדם בכיסא גלגלים להגיע אליהם. תכניות להקמת כבשים שיובילו לאולמות הוכנו בינואר 2000 והוגשו להנהלת בתי המשפט, אך עד מועד סיום הביקורת, נובמבר 2001, לא הוקמו הכבשים²⁶.

כדי לממש את עקרון היסוד שעליו מושתת חוק השוויון, ולפיו אנשים בעלי מוגבלות הם אזרחים שווי זכויות הזכאים להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, יש לאפשר לאנשים אלה גישה לכל בנייני הציבור ללא מכשולים. לכן מן הראוי שרשויות השלטון הנוגעות בדבר ידאגו שבניינים אלה יהיו נגישים. לא סביר שעקב חוסר נגישות לא יוכל אדם בעל מוגבלות לקבל, כמו כל אזרח אחר, את השירותים שמספקים מוסדות הציבור השונים.

המצב החוקי הקיים אינו מבטיח נגישות מלאה לבניינים ציבוריים ולשטחים ציבוריים לאנשים בעלי מוגבלות. חוק התכנון ותקנות התכנון אינם עוסקים, למשל, בנגישות לשטחים פתוחים ובבניינים שלא נבנו מלכתחילה כבניינים ציבוריים אך לאחר מכן שימשו למטרות ציבוריות.

הביקורת העלתה, כי רשויות השלטון בכלל, והרשויות המקומיות והוועדות המקומיות בפרט, אינן מקפידות על יישום הוראות החוק ועל אכיפתן גם במקומות שבהם יש חובה להתקין סידורי נגישות; הן אינן אוכפות כראוי את איסור החניה במקומות השמורים לנכים; ואינן מקיימות במלואן את חובתן להנמיך מדרכות.

על המשרדים הממשלתיים הנוגעים בדבר לשקול ליוזם שינויי חקיקה נוספים, שיבטיחו סידורי נגישות מלאים לכל סוגי האנשים בעלי המוגבלות, ועל רשויות השלטון להקפיד על יישום הוראות החוקים והתקנות שנועדו להקל על בעלי מוגבלות ועל אכיפתן.

משרד העבודה והרווחה

שילוב אנשים בעלי מוגבלות בקהילה

משרד העבודה והרווחה (להלן - משרד העו"ר) מטפל באנשים בעלי מוגבלות בעיקר באמצעות שני גופים: אגף השיקום והאגף לטיפול באדם המפגר. מרבית השירותים של המשרד ניתנים באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות מקומיות (להלן - לשכות לשירותים חברתיים)²⁷ והמשרד מממן אותם בשיעור של 75%, ורק את חלקם נותנים ישירות האגפים האמורים.

בחודשים מארס-אוגוסט 2001 בדק משרד מבקר המדינה את שילובם של אנשים בעלי מוגבלות בקהילה. הביקורת נעשתה במשרד העו"ר - באגף השיקום (בהנהלת האגף ובשירות לשיקום), באגף לטיפול באדם המפגר (במחלקה לאבחון וקידום ובשירות לקהילה) ובלשכה המחוזית תל אביב והמרכז. הביקורת באגף לטיפול באדם המפגר התמקדה בעיקר בטיפול בבעלי פיגור קל ובינוני.

אגף השיקום

אגף השיקום שבמשרד העו"ר פועל לשילובם של אנשים בעלי מוגבלות בתחומי התעסוקה, החברה והקהילה, כדי לאפשר להם להיות עצמאים במידת האפשר בתחומי החיים השונים ולשפר את איכות החיים שלהם ושל משפחותיהם. האגף פועל, בין היתר, באמצעות השירות לשיקום, המטפל בשיקומם של בעלי מוגבלות פיזית ושל חירשים בתעסוקה ובקהילה.

על פי הוראות התקנון לעבודה סוציאלית (להלן - התע"ס), אוכלוסיית היעד של אגף השיקום כוללת נשים עד גיל 60 וגברים עד גיל 65 הסובלים ממוגבלויות פיזיות וממחלות גופניות (שיתוק מוחין, שיתוק ילדים, טרשת נפוצה וכיו"ב); אנשים הסובלים מנכויות חושיות (חירשות, עיוורון); אנשים שיש להם קשיי תפקוד והסתגלות על רקע פגיעות אורגניות (נזק מוחי, תסמונות שונות, ליקויי למידה וכיו"ב) (להלן - בעלי מוגבלות). אגף השיקום נותן שירותים לכ-39,000 אנשים בעלי מוגבלות; 13,600 מהם מקבלים סיוע חומרי בלבד. האגף אינו מטפל באנשים בעלי פיגור שכלי (על האגף לטיפול באדם המפגר - ראו להלן).

27 בעניין זה ראו גם בפרק "פעולותיהן של הרשויות המקומיות לשילוב אנשים בעלי מוגבלות בחברה ובתעסוקה" (עיריות באר שבע, מודיעין ועכו).